

- Драгољуб Петровић* ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА
АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА
- Драгољуб Петровић* [ED.] CHARLES W. KREIDLER, PHONOLOGY:
CRITICAL CONCEPTS
- Драгољуб Петровић* НА МАРГИНАМА НИКОЛИЋЕВОГ ОБРАТНОГ
РЕЧНИКА СРПСКОГА ЈЕЗИКА
- Драгољуб Петровић* ЗАПИСИ О РАЗАРАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
- П. Пипер* ДВЕ КЊИГЕ БРАНИСЛАВА БРБОРИЋА О
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
- Milorad Radovanović* О ЈЕДНОМ ЈЕЗИКУ I NJEGOVIМ ВАЏТИНИСИМА
- Милорад Радовановић* О ДВЕМА КЊИГАМА ИВАНА КЛАЈНА
- Milorad Radovanović* О ДВЕМА КЊИГАМА ZUZANE TOPOLINJSKE
- Мато Пијурџица* ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЏОР, ПИТАЊА ИЗ
СТАРΟΣЛОВЕНСКЕ СИНТАКСЕ И ЛЕКСИКЕ
- Jasmina Grković-Mejdžor* AGNES KACZIBA, BUDIMPEŠTANSKI RUKOPIS
HRISTOFORA RAČANINA
- Вера Васић* СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, ДЕТЕРМИНАТИВНИ
ПАДЕЖИ У ГОВОРУ СЕВЕРОЗАПАДНЕ БОКЕ
- Ivana Antonić* „JEZIK JE PROVODNIK, GOVOR JE MATERИЈА, А
MISAО JE SVETLOST”
- Желько Марковић* RADO L. LENČEK, IZABRANE RASPRAVE IN ESEJI
- Наташа Драгин* Е. М. ВЕРЕЩАГИН, ИСТОРИЈА ВОЗНИКНОВЕНИЯ
ДРЕВНЕГО ОБШЕСЛАВЈАНСКОГО
ЛИТЕРАТУРНОГО ЈАЗЫКА
- Марина Петровски* В. Б. КРЫСЬКО, ИСТОРИЧЕСКИЙ СИНТАКСИС
РУССКОГО ЯЗЫКА: ОБЪЕКТ И ПЕРЕХОДНОСТЬ
- Драгана Савин* З. К. ТАРЛАНОВ, СТАНОВЛЕНИЕ ТИПОЛОГИИ
РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЕЕ ОТНОШЕНИИ К
ЭТНОФИЛОСОФИИ

Прештампано из
Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
XLIV / свеска 1 – 2
за 2001. годину

тички статус. С друге стране, аутор, са врло великим степеном прецизности при доношењу коначних закључака, истиче да су те две категорије у разговорној, уметничкој и јавној употреби још увек далеко од граматицизованости која је карактеристична за нормирани књижевни језик.

Аутор је у књизи показао врло висок степен научне компетентности не само у анализирању језичких чињеница из прошлих времена већ и у покушају одређивања даљег правца развоја ових категорија. Он претпоставља да ће се у перспективи категорија објекта у потпуности граматицизовати (А ће истиснути Г и постати једина форма за исказивање директног објекта), док ће категорија транзитивности у потпуности изгубити граматички статус.

11. Свакако, детаљни библиографски подаци споменика (дати у одељку *Источники и их сокращенные обозначения*) који су аутору послужили као извор за грађу, а такође и исцрпан списак релевантне литературе (*Использованная литература*), као и индекс глагола (*Указатель глаголов и управляемых форм*), дати у условном индоевропском облику са могућим регираним формама и упутима на странице на којима се може пронаћи више информација о условима њихове употребе у историји руског језика — чине ову студију комплетном и научном у најстрожијем смислу те речи.

12. На крају приказивања ове књиге речи Тимберлејка, изречене поводом његове монографије о категорији *живо*, чини се, веома добро потврђују Крисков научни метод и могу се применити и на ову књигу: „Нельзя не поразиться этому монументальному исследованию. [...] Нельзя не поразиться громадному объему собранного и проанализированного материала, изощренности и строгости анализа. Нельзя не поразиться, наконец, и методологическим постулатам этого исследования.”¹

Нови Сад

Марина Пејровски

UDC 808.2-56

З. К. Тарланов, СТАНОВЛЕНИЕ ТИПОЛОГИИ РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЕЕ ОТНОШЕНИИ К ЭТНОФИЛОСОФИИ.

Петрозаводский государственный университет,
Петрозаводск, 1999, 207 стр.

Монографија професора Петрозаводског универзитета Замира Курбановича Тарланова бави се периодизацијом и типологијом руске прости реченице, у времену од XI до XVII века. Истраживања су извршена на делима најразноврснијих жанрова црквене и световне литературе (житија, летописи, правнички списи, повеле, приповетке, пословице).

¹ А. Тимберлејк, *Вкусить от древа познания и убояться: вариативность в развитии винительного-родительного падежа*, Вопросы языкознания, Москва, 1996, 5, 7—19.

Рад се састоји од предговора, десет глава, закључка, списка скраће-ница и извора, пописа коришћене литературе и именског регистра.

Главе су поређане следећим редоследом: 1. *Предмет, задачи и методе историчерског синтаксиса русског језика XI—XVII вв.* (17—28. стр), 2. *Позиционное закрепление атрибутивного ряда как тенденция в истории русского синтаксиса* (28—46. стр), 3. *Конструкция „именительный падеж на -а + инфинитив” в контексте тенденций в истории русского синтаксиса* (46—53. стр.), 4. *Односоставные личные предложения в процессе объективирования и обобщения субъектно-предикатных форм* (53—80. стр.), 5. *Тенденция к абсолютизации глагольного (предикатного) компонента в истории русского языка. Образование и массовый рост безличных предложений как ее реализация* (80—109. стр.), 6. *Инфинитивные предложения в контексте русской этнофилософии* (109—114. стр.), 7. *Двусоставное предложение с безличным предикатом? Тенденция к выработке двухвершинного предложения? К истории двусоставного несогласованного предложения* (114—124. стр.), 8. *Перемещение именного предложения с периферии в центр синтаксической системы* (124—138. стр.), 9. *Тенденция к абсолютизации субъекта. Номинативные предложения* (138—158. стр.), 10. *Становление типологии предложения и эволюция субъектных падежей* (161—190. стр.).

Ако би се судило по постојећој тематској литератури, може се извести закључак да је типологија руске просте реченице остала непромењена или скоро непроменљива у току своје хиљадугодишње историје. Стога се често, као резултат ових закључака, јављају тврдње о природно задатој инертности руске синтаксе, што, по Тарланову, не одговара природи ствари. Управо због тога аутор поставља себи питање: шта се, у којој мери, из којих разлога мења у типологији руске просте реченице, и како се те промене могу довести у везу са етнофилософијом једног народа.

Прва глава се бави методима истраживања историјске синтаксе.

Друга и трећа глава су посвећене појавама које настају као последица развитка синтаксе у правцу хипотаксе. У другој глави се разматра место атрибута у односу на именицу уз коју стоји. Аутор сматра да је процес фиксације атрибута у препозитивној употреби омогућен управо развитком синтаксе у правцу хипотаксе. Хипотакса доводи до коренитог прегруписавања места главних и секундарних компонената синтаксичких центара реченице, тако да се ред који зависи од именске апсолутне позиције развија улево од ње, а ред који зависи од глаголске апсолутне позиције удесно од именске апсолутне.

Тарланов у трећој глави пажњу поклања конструкцији „номинатив на -а + инфинитив” („Говорить правда потерять дружба”). Ова конструкција се среће у споменицима од XII до XIII века, што сведочи о њеној архаичности, а с друге стране, доживљава експанзију у XV и XVI веку. После „победе” хипотаксе над паратаксом ова конструкција се повлачи на синтаксичку периферију и приближно од друге половине XVIII века добија статус дијалектизма.

Четврта, пета и шеста глава се баве једночланим бесубјекатским реченицама.

У четвртој аутор усмерава своју пажњу на три типа једночланих реченица („односоставные личные предложения“) и разматра њихово порекло, услове настанка и развитак. Реч је о „неодређено-личним“, „одређено-личним“, „уопштено-личним“ реченицама. Ове реченице су, по аутору, различити стадијуми модификације субјекатског односа у реченици, ступњи елиминисања субјекта као конкретног носиоца предикативног обележја, при очувању граматички изражене субјектности. Реченице су настале од старих двочланих, при чему су прва два типа била широко распрострањена већ у најстаријим споменицима, а трећи се среће од XVII века и то скоро искључиво у пословицама.

Тенденција ка апсолутизацији глаголске (предикатске) компоненте доводи до формирања и масовног раста безличних реченица, које су предмет описа у петој глави. Безличне реченице чине саставни део синтаксичког система староруског језика још дописмене епохе, а у историјском периоду пролазе кроз три ступња развитка: 1. X—XIII/XIV век, када прагматички зачетак ових реченица; 2. XIV—XVI век, период структурног ширења и функционалне активизације безличне реченице; 3. крај XIV до XVII века је етапа разједињавања безличних синтаксичких реченица, као резултат корените промене синтаксичких функција придева.

О инфинитивним реченицама, које заједно са другим типовима једночланих бесубјекатских реченица чине једну од оригиналних црта руске синтаксе, говори се у шестој глави. Инфинитивне реченице се срећу већ у најстаријим споменицима писмености као што су: Иларионово *Слово о закону и благодети*, летописи, *Руска правда*, што показује да су се потпуно оформиле као синтаксички тип већ на почетку староруског периода.

Аутор, у седмом по реду поглављу, разматра проблем неконгруентне двочлане реченице („Грех сладко, человек падко“), њено порекло, услове настанка и даљи развитак. Период масовног функционисања безличних и неконгруентних двосложних реченица пада на XVI—XVII век. Неконгруентне реченице не настају у неком изолованом процесу, него у тесној вези са различитим процесима и променама као што су: формирање категорије безличности, апсолутизација субјекатских и предикатских позиција, губитак глаголске копуле.

Предмет интересовања Тарланова у осмој глави јесте реченица с именским предикатом. Аутор сматра да је реченица с именским предикатом резултат елиминације глагола и његовог замењивања именском речју, тако да се формира реченица у којој се субјекат и предикативно обележје субјекта представљају истим или генетски сродним речима. Овај тип реченице се среће већ у најстаријим споменицима и, по аутору, пролази три етапе развитка: 1. XI—XIV век, када су ове реченице периферне појаве у односу на систем као целину; 2. XV—XVI век, реченице добијају системску подршку, јер се проширује синтаксичко поље предикативности; 3. од XVIII века именска реченица се шири у употреби, како каже Тарланов, по принципу експлозије, варирајући на различите начине.

Номинативним реченицама је посвећена девета глава. Време потенцијалног настанка номинативних реченица у синтаксичком систему руског језика подудара се, по аутору, са временом када је глаголска копула престала да буде обавезна конструктивна компонента реченице. До тог времена ове реченице су биле стране руском синтаксичком систему. Номинативне реченице настају у XV—XVI веку, као резултат тенденције ка апсолутизацији субјекатског начела, а као норма се учвршћују на размеђу XVIII и XIX века.

Последња глава је посвећена еволуцији субјекатских падежа. Староруска синтакса, као архаична синтакса, показује велику зависност од лексике и морфологије. У складу са општим еволутивним процесима (који се дешавају од XI до XVII века, а посебно у XV и XVI веку), променили су се и функционални параметри руских субјекатских падежа, тако да су за план исказа карактеристични редукција и губитак паралелних форми, а за план садржаја — њихово нарастање и ширење. Номинатив и датив се померају у синтаксички центар, представљајући тзв. агентивне и пацијентивне типове конструкција, с тим што номинатив има доминантну улогу. Генитив субјекта, који је у почетку био везан за књижевни стил, излази из употребе. Субјекатски односи исказани инструменталом носе печат књижевне маркираности, а кад добију предикатску функцију, прелазе у зону опслуживања предиката.

Аутор ће, у неколико наврата, пажњу посветити етнофилозофским истраживањима (у предговору, у петој, шестој, седмој и деветој глави), односно осмишљавању типологије руске просте реченице и њеном формирању, са елементима етнофилозофије. Тарланов напомиње да овај аспект у ранијим истраживањима руске синтаксе ако је и привлачио пажњу, то је било случајно и епизодично или неадекватно. Из групе радова са овом тематиком аутор издваја истраживања А. Вјежбицке (Вјежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. Москва, Русские словари, 1996) „у којима се анализи неких типова руске реченице у контексту етничке психологије и културе посвећује значајно место”. Тарланов сматра да Вјежбицка нуди интересантна и оштроумна решења која, нажалост, нису у корелацији ни са историјом самих интерпретираних чињеница, ни са историјом језика, што се све одразило на карактер коначних закључака. На основу анализе пацијентивних и агентивних реченица, Вјежбицка руском менталитету приписује „фатализам Истока”, насупрот „активизму Запада”, а руска синтакса сведочи о склоности Руса ка пасивности, фатализму, антирационализму, наклоности према моралним расуђивањима и одсуству контроле. Ова тврђења ауторка заснива на поређењу руског са енглеским језиком и изводи закључке да синтакса савременог енглеског језика обилује номинативним и њима сличним конструкцијама, а да дативне имају секундарну улогу. Насупрот томе, по Вјежбицкој, у руској синтакси агентивне реченице не образују посебну класу, а безличне дативне заузимају у руском језику доминанту позицију, и више од тога, јер њихова улога у језику расте.

За Тарланова је овакав начин анализе неприхватљив, јер он сматра да се о синтакси једног језика не може судити са тачке гледишта синтак-

се другог језика, без узимања у обзир историјских процеса који се дешавају у њима и најважнијих тенденција којима су ти процеси били условљени. Његов став је да дефинисању карактеристика менталних представа народа и његових културних традиција, уз ангажовање језичких доказа, мора претходити синхронизација одговарајућих директних процеса у језицима који се пореде, јер у супротном неизбежно долази до преовладавања субјективизма и актуелних или доминантних идеолошких стереотипа.

Према З. К. Тарланову, руска етнофилозофија је етнофилозофија многогласја, а агентивни и пацијентивни типови реченица у руској синтакси природно допуњују један други, омогућујући говорнику слободу у избору модуса који најбоље одговара датој језичкој ситуацији. Стога би се руски тип погледа на свет могао окарактерисати као слободно-активни, лишен кругости и агресивности те као такав отворен и способан да прими спољашње, стране утицаје.